

بررسی نسخه‌پردازی مکتب شیراز صفوی (با استناد به قرآن خطی شماره ۱۳۶ آستان قدس رضوی)

جواد فرهمندنژاد

حسن علی فریدونی^۱

وحید توسلی^۲

چکیده

نسخه‌های خطی، میراثی گرانقدر از فرهنگ و تمدن اسلامی است. در این جستار، به بررسی قرآن شماره ۱۳۶ آستان قدس رضوی به کتابت و تذهیب روزبهان شیرازی پرداخته شده است. سعی کرده‌ایم با ذکر مطالبی درباره کاتب، مذهب و نفاست این مصحف، شناخت بهتری از کانون نسخه‌پردازی شیراز، در ابعاد زیبایی‌شناختی، نسخه‌شناسی و اصول هنرهای این دوره - که در قرآن خطی شماره ۱۳۶ نیز موجود است - ارائه کنیم. مقاله پیش رو، پژوهشی کاربردی با رویکردی توصیفی است که در آن ویژگی‌های این مصحف بررسی و ارائه گردیده است.

کلید واژگان: مکتب شیراز، قرن دهم، نسخه‌شناسی، قرآن خطی شماره ۱۳۶ آستان قدس رضوی، روزبهان شیرازی.

۱. مقدمه

مکتب نسخه‌پردازی شیراز، یکی از کانون‌های بزرگ کتابت و نسخه‌پردازی است که بر قواعد

۱. کارشناس ارشد علم و اطلاعات دانش‌شناسی.

۲. کارشناس ارشد ایران‌شناسی، اصول نسخه‌شناسی.

نسخه‌نویسی ایران تأثیرگذار بوده. در این مکتب یکی از برجسته‌ترین دوران را می‌توان نیمه اول قرن ۱۰ و هم‌زمان با مکتب تبریز دوم و حکومت شاه طهماسب دانست. یکی از وقایع‌نگاران به نام بوداغ قزوینی کمی پیش از ۹۸۶ ق. با ذکر مطلبی، از سنت خانوادگی کتابت در شیراز یاد می‌کند: «در شیراز تعداد زیادی از کاتبان به خط نستعلیق کتابت و از یکدیگر کپی برداری کردند، به گونه‌ای که تشخیص آثار آن‌ها از یکدیگر تقریباً غیر ممکن بود. بیشتر زنان شیراز کاتب‌اند و عده‌ای که سواد خواندن و نوشتن ندارند، از نوشته‌ها به گونه‌ای کپی بر می‌دارند، که گویی طراحی می‌کنند. قزوینی نویسنده این سطور به شیراز سفر کرد و در آنجا به تحقیق پرداخت و پی برد که زن هر خانواده، کاتب، شوهرش مصور، دخترش مذهب و پسرش صحاف است. بنابراین هر خانواده‌ای در شیراز قادر بود که کتابی پردازش کند. اگر شخصی بخواهد هزار جلد کتاب تذهیب‌کاری شده برای خود فراهم کند، باید به شیراز برود؛ زیرا شیراز، شهری است که توان پردازش و تدوین این تعداد کتاب را در عرض یک سال دارد. آنها همگی از یک الگو استفاده می‌کنند و بنابراین راهی برای تمییز آن‌ها از یکدیگر نیست.»^۱

نسخه‌پردازی مکتب شیراز از نظر اجرا به جلوه و نفاست نسخه‌های سلطنتی نبوده، ولی دارای قواعد خاصی بوده است. بعد از تغییر بینش مذهبی شاه طهماسب و دوری جستن از پردازش نسخه‌های خطی، در نیمه قرن دهم، شاهد کوچ هنرمندان به شهرهای دیگر از جمله شیراز و گسترش نسخه‌پردازی در این شهر بوده‌ایم. نسخه‌پردازی شیراز دارای قواعدی است که این مکتب در سده دهم با طی طریق در مسیر طولانی و مستمر تحول، به ساخت و شکل‌گیری سبکی اصیل پرداخت و به شکوفایی آن نایل آمد. این مکتب تقریباً در هر دهه با الحاق خصوصیات جدید به سبک عمومی تغییر شکل داده است. هر یک از مراحل تحول آن ریشه در دوره پیشین داشته و در عین حال عامل تکامل دستاوردهای قبلی است. ویژگی‌های نقاشی شیراز آن‌چنان استوار بوده که در طول همه مراحل تحول، در برابر شکوفایی مکتب‌های تبریز، مشهد و قزوین استقامت ورزیده و مستحیل نشده است. نقاشی شیراز با اتخاذ دستاوردهای مکاتب پایتخت و گزینش و منطبق ساختن آنها با جریانات هنری دوران خود، اصالت خویش را حفظ کرد و طبق قواعد شکل گرفته در بستر پیشرفت ذاتی، در مسیر رشد و تحول پیش رفت.^۲

طرح و نقش مکتب شیراز صفوی متحول شده سبک شیراز دوره تیموری با تلفیقی از مبانی گره‌بندی هرات و تبریز است. در تذهیب سوره الفاتحه، میان گره‌بندی، بازو بندی یا ترنج در دو صفحه سوره حمد کتابت شده و نقش سرلوح را که ابتدا از اواخر قرن هشتم در آثار شیراز دیده شده، در مکتب شیراز صفوی گسترش یافت. رنگ‌بندی نقوش شیراز بسیار چشم‌نواز و ترکیب رنگ‌های روشن و پخته‌ای است که در آثار بسیار زیادی از جمله قرآن شماره ۱۳۶ آستان قدس رضوی نیز این تنوع رنگ را می‌توان مشاهده کرد. رنگ‌بندی آن متفاوت از رنگ‌بندی نسبتاً پخته و تیره هرات و همین‌طور رنگ‌بندی متوازن از رنگ‌های

۱. سودآور، هنر دربارهای ایران، ص ۲۴۲.

۲. اشرفی، سیر تحول نقاشی ایرانی، ص ۲۰۲، ۲۰۳.

متضاد (لاجورد، شنگرف) تبریز است. در آن «هنرمندان شیرازی رنگ‌های روشن و ترکیبی را به رنگ‌های خالص ترجیح می‌دادند. استفاده از رنگ‌های صورتی، سبز مغز پسته‌ای، زرد اخراپی و بنفش روشن کنار هم، چشم را نمی‌آزارد و اثری متقاعدکننده پدید می‌آورد.»^۱

با بررسی مصاحف روزبهان شیرازی در آستان قدس رضوی، چستر بیٹی، ساکلو و خلیلی می‌توان گفت: تزئینات شیراز معمولاً بسیار ظریف و دقیق اجرا شده و آرایه‌ها در کل صفحه دارای تناسب و تحت تأثیر رنگ‌های لاجورد و طلایی است. به نسبت گذشته آثار بیشتری را می‌توان از طلا اندازی بین سطور مشاهده کرد، نقش شمسه و ترنج در افتتاح قرآن گسترش یافته و با توجه به اینکه از مراکز درباری (تبریز و هرات و بخارا (شییکان)) دور بوده، در آن کمتر رسم خزانه و نام سفارش دهنده آمده است و به ذکر آیاتی از قرآن و دعا به زر اکتفا شده است. «می‌توان این رویه را در نسخه‌پردازی تیموری نیز مشاهده کرد که چند آیه، یا دعا را میانه دو شمسه می‌نوشتند.»^۲

از خصایص دیگر تذهیب‌های قرآنی این مکتب، تزئینات و تذهیب مصاحف در چندین برگ است. «سوره آغازین [سوره الفاتحه] معمولاً دو صفحه را اشغال می‌کرد. متن یا با طرح تذهیبی یک پارچه‌ای که هر دو صفحه را می‌پوشاند، تلفیق می‌شد یا در تسمه‌ای تذهیب شده، قرار می‌گرفت. نخستین آیات سوره بقره در صفحه بعدی و زیر سر عنوان پر نقش و نگاری که به سمت بالای صفحه راه یافته بود [سر لوح]، نوشته می‌شد. غالباً متن این صفحه بر زمینه‌ای طلایی رنگ و پوشیده از نقش طوماری نقش می‌بست.»^۳

منشی قمی در کتاب *گلستان هنر* درباره کاتبان شیراز در قرن نهم و دهم آورده است: «از کاتبان مشهور این دوران می‌توان به پیر محمد کافی، مولانا محمود سیاوش، منعم‌الدین محمد بن ابراهیم، روزبهان شیرازی، مولانا شمس‌الدین محمد ظهیر، میر عبدالقادر حسینی و حافظ عبدالله از خوشنویسان مقرر شیراز هستند. اکثر کتابت‌های آنجا به خط است و آثار ایشان بسیار و اکثر خوشنویسان که در فارس، خراسان، کرمان و عراق نام برآورده‌اند، از ریزه‌خواران خوان ایشانند.»^۴

۲. آشنایی با روزبهان شیرازی

تعداد کمی از مذهب‌ان معاصر نسخه‌پردازی روزبهان شیرازی، رقم نام خود را آورده‌اند، بدین لحاظ می‌توان روزبهان شیرازی را از کاتبان و مذهب‌ان مشهور نیمه نخست قرن ده شیراز و سرآمد استادان این شهر دانست. وی ابتدا به تذهیب آثار، زیر نظر جدش صدرالدین مذهب می‌پرداخت. از رقم تذهیب‌های او می‌توان به *کلیات سعدی* کتابخانه بادلین آکسفورد که روزبهان محل تذهیب را آستانه مولانا حسام‌الدین ابراهیم در شیراز و بدون تاریخ ذکر کرده است و *دیوان امیر خسرو دهلوی* (۹۲۰ق.) که در موزه اسلامی

۱. نوروزیان، «کتاب آرایه ظفرنامه‌ها در مکتب شیراز»، گلستان هنر، ص ۷۶.

۲. بهرامی و بیانی، *راهنمای گنجینه قرآن در موزه ایران باستان*، ص ۵۲.

۳. جیمز، *پس از تیمور*، ص ۱۱۴.

۴. قمی، *گلستان هنر*، ص ۲۷.

برلین نگهداری می‌شود، اشاره کرد. همین‌طور مصحفی به کتابت پیر محمد ثانی به تاریخ ۹۲۹ ق. که در موزه ملی ایران نگهداری می‌شود و دارای رقم مذهب «روزبهان بن حاجی نعیم‌الدین کاتب» است. «پدر وی، نعیم‌الدین، یقیناً همان کاتب مشهور شیرازی است... او در نسخه‌ای که به سال ۸۹۸ ق. از خمسه نظامی نوشته، خود را با عنوان «نعیم‌الدین بن صدرالدین مذهب» معرفی می‌کند. پس طبق رقم روزبهان، پدرش کاتب و پدر بزرگش مذهب بوده‌اند.»^۱

از دیگر مصاحف روزبهان شیرازی می‌توان به موارد زیر اشاره کرد:

۱. مصحف قرآن، تهران: موزه ملی ایران، به کتابت پیر محمد الثانی تاریخ ۹۲۹ ق. به خط نسخ و تذهیب به رقم: روزبهان بن حاجی نعیم‌الدین کاتب، ۹۳۰ ق.^۲
۲. مصحف قرآن، دویلین: کتابخانه چستر بیٹی، شماره ۱۵۸۸ دارای رقم محمد الطبعی [قد تشریف بتحریر و تقدم بترقیمه الفقیر الی الله لاحد لغنی اقل الضعفاء ضعیف الفقرا روزبهان محمد الطبعی الشیرازی حشره الله فی... التي الهاشمی محمد المکی...] کتابخانه تاریخ ۹۳۷ ق. به این نسخه داده است، فاقد تاریخ.^۳
۳. صفحه آغازین تذهیب شده از یک مصحف قرآنی فاقد رقم، واشنگتن: گالری ساکالر هنر آسیا، شماره ۸۶۵.

۴. مصحف قرآن تاریخ ۹۵۲ ق.، به رقم «کتبه العبد الضعیف الفقیر المحتاج الی رحمه الله الملك الغنی روزبهان الطبعی الشیرازی حامداً لله تعالی علی نعمه و مصلیا و مسلماً علی نبیه محمد و آله الطاهرین فی شهر شعبان المعظم سنه اثین و خمسين و تسعمایه من الهجره النبویه الصطفویه صل الله علیه و آله و سلم» اندازه اوراق ۱۷ × ۲۶/۶ (س.م.)، مجموعه خلیلی، (111 QUR).^۵
۵. مصحف قرآن، فاقد تاریخ و به رقم روزبهان محمد طبعی شیرازی، ابعاد ۲۱ × ۳۲/۵ (س.م.)، مجموعه خلیلی (60 QUR).^۶

۶. مصحف قرآن ۹۵۴ ق.، به رقم «تشرّف بکتبه اقلّ عباد الله روزبهان عفی الله عنه ببرکه القرآن / و فرغ منه سنه اربع و خمسين و تسعمایه من هجره نبی بنی عدنان»، اندازه اوراق ۲۸ × ۱۸ (س.م.)، مشهد: آستان قدس رضوی، شماره ۱۳۶.

۳. هنر کتابت و تذهیب روزبهان شیرازی

از نمونه هنرهای مرتبط با تمدن و دین اسلام که شکلی متفاوت با مشابهات خود در تمدن و ادیان

۱. جیمز، پس از تیمور، ص ۱۴۴ و ۱۴۵.

۲. بهراهی و بیانی، راهنمای گنجینه قرآن در موزه ایران باستان، ص ۳۸.

۳. جیمز، پس از تیمور، ص ۱۴۸.

۴. همان.

۵. صحراگرد، مصحف روشن، ص ۵۹.

۶. جیمز، پس از تیمور، ص ۱۶۰.

گذشته دارد، هنر تذهیب قرآن است. این هنر تحت تأثیر تفکر قرآنی ظهور یافته و هنری منزه یا به تعبیری قدسی به شمار می‌رود. هنروران با مفاهیم قرآن به واسطه ظهور علما، دانشمندان و فلسفه اسلامی و همچنین تفاسیر و تأملات متعدد در علوم قرآنی طی دوره‌ها و مکاتب مختلف، رنگ و نقش این هنر را به تنزیه نزدیک‌تر کردند، تا آنجا که آن را در دوره‌های تیموری و صفوی، خاصه در مکاتب هرات و شیراز، به نهایت تجرد، اوج زیبایی و ظرافت و رمزپردازی رساندند و ارکان این هنر را در کمال وجود خویش، ظاهر کردند.^۱

در بررسی مکتب شیراز، می‌توان آثار درخور و شایسته بسیاری مشاهده کرد که جدا از نسخه‌پردازی منحصر به فرد آن، در شمار استوارترین و بسامان‌ترین نسخه‌ها است. در این میان آثار روزبهان الطبعی الشیرازی دارای سبک ویژه ای است که بسیاری از کارشناسان نسخ خطی سبک روزبهان را پرشکوه دانسته‌اند. اثر کتابت و تذهیب روزبهان را می‌توان در سه اثر کتابخانه‌های آستان قدس (شماره ۱۳۶)، چستر بیٹی (شماره ۱۵۸۸)، مجموعه خلیلی (شماره QUR 111)، مشاهده کرد.

- شاکله خط و نقش مصحف آستان قدس رضوی همانند نسخه‌ای است که دو سال قبل آن در سال ۹۵۲ ق. کتابت شده و در مجموعه خلیلی است. اگر حسن نظر نسبت به رقم دو نسخه و فهرست‌نگارانی که از نزدیک دو نسخه را بررسی کرده‌اند، وجود داشته باشد، می‌توان به طور قطع هر دو را متعلق به روزبهان محمد الطبعی الشیرازی دانست که با توجه به روایت بوداغ قزوینی که از به‌کارگیری الگو واحد جهت چند نسخه ذکر به میان آورده، می‌توان طرح یکسان آرایش صفحات افتتاح دو نسخه را توجیه کرد. بین نقش برترمه (اسلیمی ماری) و گل‌های ختایی دو نسخه، شباهت‌هایی وجود دارد. خط سوره الفاتحه در مصاحف کتابت روزبهان به خط ریحان ممتاز و متن اوراق به خط نسخ است. در کتابت از نظر حسن وضع در حالی که دو نسخه دانگ یکسانی ندارند، تناسب بسیاری در شاکله خطوط دیده می‌شود، به خصوص می‌توان این شباهت‌ها را در نحوه کتابت در اوراق نسخه‌ها مشاهده کرد.

- در مصحف (شماره ۱۳۶)، نحوه قرارگیری رقم کتابت در دو طرف انتهای سوره الناس و حاشیه باریک صفحه افتتاح مشابه مصحف دوبلین: چستر بیٹی است.

- در رقم کاتب نسخه چستر بیٹی لفظ «تحریر» به کار رفته که نشان از سطح پایین جایگاه کاتب، نسبت به رقم مصحف آستان قدس - که دارای رقم «کتبه» است، دارد.

- در کتابت مصحف (شماره ۱۳۶)، در بعضی سر سوره‌ها کلمه انتهای سوره قبل، داخل کتیبه آورده شده که در مصاحف دیگر روزبهان نیز دیده می‌شود. دور این کلمات با دندان‌موشی از آرایه‌های کتیبه سر سوره جدا شده است.

۱. حسن خانی، «حکمت نقش و رنگ در تذهیب سوره حمد»، مجموعه مقالات گره‌مایی خوشنویسی مکتب شیراز، ص ۱۱۰.

۴. بررسی مصحف شماره ۱۳۶

این مصحف توسط روزبهان شیرازی، در تاریخ ۹۵۴ق، به خط نسخ خوش و جلی کتابت شده است. دو صفحه بدرقه ابتدا شامل آیه‌ای از قرآن میان دو شمسه مرصع و مذهب. دو صفحه ابتدا قرآن (سوره الفاتحه)، دارای دو لوح مذهب و مرصع و به شیوه شیراز سوره الفاتحه در دو صفحه کتابت شده است. یک سرلوح و طلا اندازی بین سطور در ابتدا سوره البقره، دو صفحه آخر دعای بعد از تلاوت با پیشانی و ذیل مذهب و بین السطور به دندان موشی، سر سوره‌ها مذهب و مرصع به رنگ‌های مختلف و اسامی سور به خط رفاع، نشان‌های تزنجی، در ۴۰۸ برگ، هر صفحه دوازده سطر، جداول ۲۱×۴/۱۱ س.م، اندازه اوراق ۲۸×۱۸ س.م، جلد روغنی و سوخت دورو، بیرون گل و برگ روغنی، درون گلی با یک ترنج سوخت در وسط.^۱

۴-۱. رقم واقف

از آثار کتابت روزبهان به تاریخ ۹۵۴ق. می‌توان به کتابت مصحف ۱۳۶ آستان قدس رضوی اشاره کرد که دارای تاریخ وقف ۱۰۹۸ق. به رقم علی از فرزندان نجفقلی خان زنگنه است که میر آخور باشی شاه عباس دوم بوده است.^۲

وقف‌نامه در بالا و پایین شمسه ظهیریه آمده که نشان از کتابت آن بعد از آرایه‌بندی برگ و تکمیل نسخه دارد. وقف‌نامه به خط رفاع خوش آمده بدین شرح: «هو الواقف [علی] الضمائر عز شانه. بعد الحمد و الصلوه نموده می‌آید که وقف مخلد نمود چاکر آستان ولایه نشان علی ابن نجف قلیخان زنگنه این مجلد قرآن کریم را بر روضه منور و مشهد مقدس مطهر حضرت امام الجن و الانس ابی الحسن علی بن موسی الرضا - علیه آلاف السلم و الثنا - مشروط به آنکه مادام الحیوة خود بقصد تلاوة متولی آن بوده، بعد از انقضاء انفاص معدوده تولیت آن متعلق بمتولی آن سر کار فیض است بدین شرط که در ملک کتب و مصاحف خزانه و کتابخانه محبوس و... نبوده همواره در روضه منوره و دارالحفاظ و محل تلاوت بوده از آنجا بمحل دیگر نبرند و همه روزه در اوقات تلاوت قاریان و تالیان سعادت فرجام بتلاوت و قرأت آن قیام نموده باشند فمن [بدله] ما سمعه فانما اثمه [علی] الذین یبدلونه وقفا صحیحاً موبدا و کان ذلک فی شهر صفر ختم بالخیر سنه ثمان و تسعین و الف...

۴-۲. بررسی آرایه‌ها:

۴-۲-۱. اوراق افتتاح (سوره الفاتحه)

در دو صفحه، دارای دو لوح مذهب و مرصع متناظر (تصویر شماره ۱)، حاشیه کنگره‌دار مقابل عطف به طوری که در دو صفحه به شکل مربع دو لوح را در برگرفته است و در حاشیه به بند و اسلیمی هیکلی و دهن اژدری رنگ‌های زمینه جدا شده است. (شیوه صفوی به بعد). میان نقش لوح مذهب و مرصع، به بند

۱. گلچین معانی، راهنمای گنجینه قرآن، ص ۱۸۸.

۲. تهرانی، الذریعه، ج ۹، ص ۱۱۷۳.

رومی قالب‌هایی را جهت بندهای ختایی و اسلیمی بر زمینه‌های لاجورد و زر شکل داده است. در میانه به قالب بازوبندی سوره الفاتحه به خط ریحان زرمحرر میان بندهای پیمان ختایی قرار گرفته است. جداول شامل انواع نقوش طرح ابری، نقاط ستاره‌ای و بال پروانه‌ای سفید آب بر لاجورد و حاشیه گره‌بندی مرصع که میانه آن گل‌های چهار پر قرار گرفته است و اطراف طرح دارای شرفه به هیکل اسلیمی به لاجورد نقش شده است.

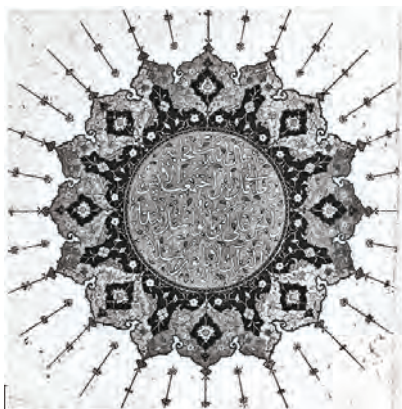

تصویر ۱. اوراق افتتاحیه قرآن

۴-۲-۲. ظهریه

شمسه کنگره‌دار به واگیره شانزده بر زمینه لاجورد و زر که به شیوه صفوی و به وسیله بند اسلیمی زمینه‌ها از هم جدا شده‌اند. شرفه شمسه سی و دو تایی و به رنگ لاجورد اجرا شده و حلقه مرکزی همچون جداول تزئینی اوراق دیگر نسخه به زمینه لاجورد و نقاط ستاره‌ای، گره‌بندی شده است. نقوش شمسه شامل بند اسلیمی توپُر به زر و سرنج و بند ختایی به زر و گل‌های پرداز خورده، پنج پر، چهار پر چلیپایی، پروانه‌ای، شاه عباسی، غنچه، و لوتوس سه کنگره - که در بسیاری از آثار روزبهان این برگ لوتوس دیده

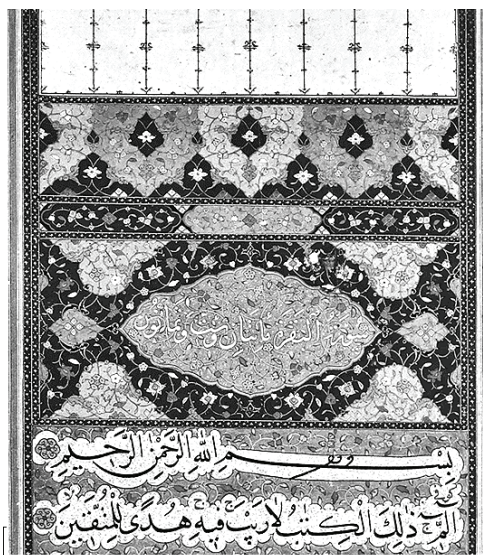
می‌شود - میانه شمسه آیاتی از قرآن به سفیدآب بر زر نوشته شده که به نیم‌بندهای سبز رنگ ختایی دور خطوط را فرا گرفته است. این طرح در تصویر شماره ۲ ارائه شده است.

تصویر ۲. شمسه

۳-۲-۴. سرلوح و کتیبه سوره‌های قرآن

دارای یک سر لوح مرصع و مذهّب در برگ ۳، جهت سوره البقره، و ۱۱۲ کتیبه جهت سوره‌های دیگر قرآن، نقش غالب کتیبه‌ها، ختایی است که بر زمینه گل بهی، سبز پسته‌ای، زیتونی و زنگار، نارنجی، صورتی، بنفش کنار رنگ‌های لاجورد، زر و شنگرف خودنمایی می‌کند که در تصویر شماره ۳ ارائه شده است.

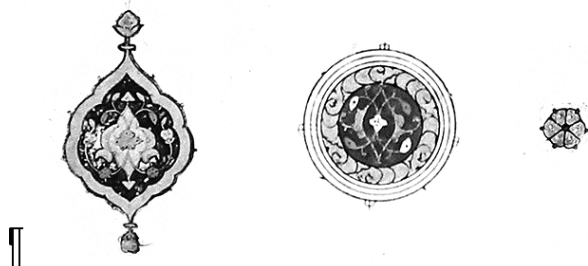

تصویر ۳. سرلوح

۴-۲-۴. نشان‌های شرح آیات

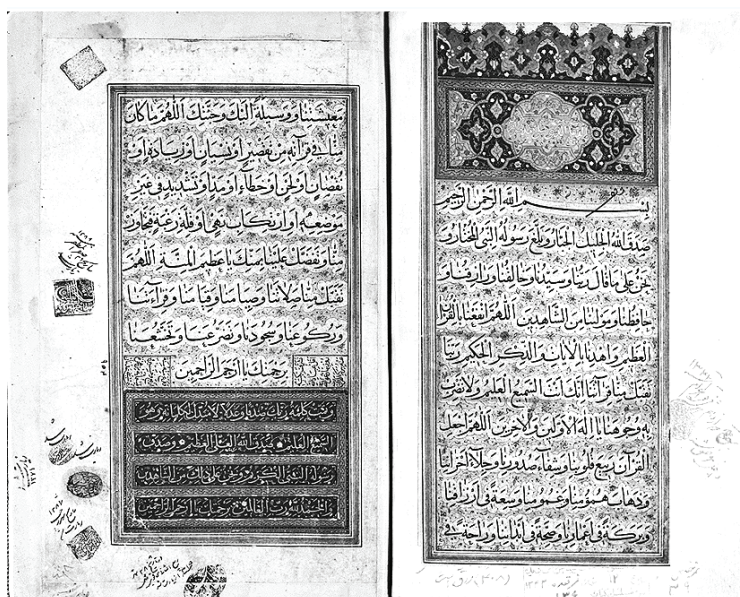
دارای گوی‌های زرین شش پر جهت ختم آیات و نشان‌های گرد و بادامی جهت علائم خمس و عشر آیات در حاشیه که در تصویر شماره ۴ از راست به چپ ارائه شده است.

تصویر ۴. نشان‌های شرح آیات

۴-۲-۴. تزئینات انتهای مصحف

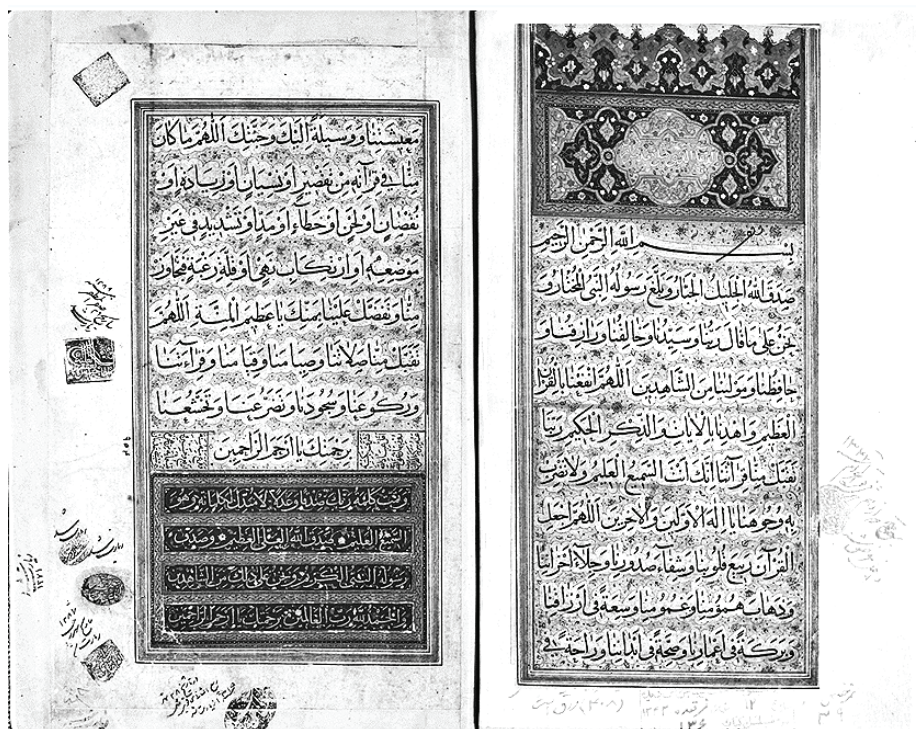
اوراق اختتامیه انتهای قرآن، دارای سر لوح جهت دعای ختم قرآن و کتیبه چهار قسمتی جهت حمد و صدق الله و رسول که به زر بر زمینه لاجورد کتابت شده و در تصویر شماره ۵ ارائه شده است.

تصویر ۵. تزئینات اوراق اختتامیه

۴-۲-۵. تزئینات جلد

تزئینات جلد در تصویر شماره ۶ ارائه شده که در سمت راست، لت بیرونی شامل جلد روغنی به نقوش گل و بوته بر زمینه قرمز و مشکی به طرح ترنج و سرترنج و در سمت چپ لت درونی شامل جلد سوخت به طرح ترنج و سر ترنج است.

تصویر ۶. تزئینات جلد

نتیجه‌گیری

روزبهان شیرازی یکی از مشهورترین کاتبان و مذهب‌بان مکتب شیراز صفوی است که آثار ایشان در کتابخانه‌ها و موزه‌های بزرگ جهان خودنمایی می‌کند و توسط محققان این آثار مورد توجه قرار گرفته است. در بررسی مصحف ارزشمند شماره ۱۳۶ آستان قدس رضوی، ویژگی‌هایی در کتابت و تذهیب مصحف مشاهده می‌گردد که نشان‌دهنده فاخر بودن این نسخه خطی میان دیگر آثار روزبهان شیرازی است. می‌توان مستندات به دست آمده در این تحقیق را جهت شناسایی نسخه‌پردازی مکتب شیراز صفوی مورد نظر قرار داد.

منابع

۱. اشرفی، م.م، سیر تحول نقاشی ایرانی، مترجم زهره فیضی، تهران، فرهنگستان هنر، ۱۳۸۴.
۲. بهرامی، مهدی و بیانی، مهدی، راهنمای گنجینه قرآن در موزه ایران باستان، تهران، موزه ایران باستان، ۱۳۲۸.
۳. تهرانی، آقا بزرگ، الذریعه، بیروت، دار الأضواء، ۱۴۰۳ق.
۴. جیمز، دیوید، پس از تیمور. مترجم پیام بهتاش، تهران، کارنگ، ۱۳۸۱.
۵. حسن‌خانی، میثم، «حکمت نقش و رنگ در تذهیب سوره حمد»، مجموعه مقالات گرهمایی خوشنویسی مکتب شیراز، تهران، فرهنگستان هنر ۱۳۹۰.
۶. سودآور، ابوالعلاء، هنر دربارهای ایران، ناهید محمد شمیرانی، تهران، کارنگ، ۱۳۸۰.
۷. صحراگرد، مهدی، مصحف روشن، تهران، فرهنگستان هنر، ۱۳۸۷.
۸. قمی، قاضی احمد، گلستان هنر، به کوشش احمد سهیلی خوانساری، تهران، کتابخانه منوچهری، ۱۳۶۶.
۹. گلچین معانی، احمد، راهنمای گنجینه قرآن، مشهد، کتابخانه آستان قدس رضوی، ۱۳۷۴.
۱۰. نوروزیان، گیتی، «کتاب آرابی ظفرنامه‌ها در مکتب شیراز»، گلستان هنر، تهران، ش ۱۰، زمستان، ۱۳۸۶.